

U V O D

Pacta sunt servanda je osnovno načelo ugovornog prava po kojem je zaključen ugovor zakon za ugovorne strane, koje su dužne ispuniti svoje obaveze na način određen ugovorom i odgovorne su za ispunjenje tih obaveza. Ugovorne strane ne mogu jednostrano mijenjati ugovorne odredbe niti odustati od ispunjenja ugovora.

Zaključenju ugovora strane pristupaju imajući u vidu određene okolnosti, kao i njihove normalne, uobičajene promjene u vremenu od zaključenja do ispunjenja ugovora, pod kojima ispunjenje ugovora obje ugovorne strane treba da dovede željenog ekonomskog efekta. Međutim, ponekad u vremenskom razmaku između zaključenja i ispunjenja ugovora mogu nastati izvanredni događaji, koji otežavaju ispunjenje obaveze jedne ugovorne strane, ili se zbog njih ne može ostvariti svrha ugovora. Dakle, riječ je o nastupanju veoma krupnih promijena onih okolnosti koje su ugovorne strane imale u vidu, u toj mjeri da je očigledno da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi prema opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi. Apsolutno poštovanje načela *pacta sunt servanda* redovno bi vodilo ozbiljnom oštećenju interesa jedne strane, a ne rijetko i pogodovanju interesa druge, a sve zbog okolnosti za čije nastupanje pogođena strana nije kriva.

Postavilja se pitanje da li se treba strogo pridržavati ovako krutih pravila koja vode povredi pravičnosti ili dozvoliti izmjenu ugovora što može dovesti do pravne nesigurnosti. Ovo pitanje ima svoju evoluciju kako na pravnom tako i na moralnom planu, tako ćemo se prije svega u ovom diplomskom radu upoznati sa nastankom i razvojem misli o promijenjenim okolnostima, kao i različitim teorijskim objašnjenjima koja se bave rješavanjem ovog pitanja. U ovom radu će prije svega biti izložen pojam promijenjenih okolnosti u našem pravu. Dalje se u ovom radu izlaže da je i naše pozitivno pravo krenulo u smjeru regulisanja promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora, prije svega donošenjem Opštih uzansi za promet robom od 1954. godine (u daljem tekstu: Opšte uzanse). Institut raskida ili izmjene ugovora zbog promijenjenih okolnosti prema Opštim uzansama dobija na određeni način status pozitivnopravne norme koja se primjenjuje kao opšte pravilo na sve ugovore trgovinskog prava.

Da savremena pravna misao, a naravno i praksa, postaje mnogo osjetljivija na probleme uticaja promijenjenih okolnosti na ugovor, pokazuje i regulisanje ovog problema u pravilima kojima se teži unifikaciji ugovornog prava, tome smo posvetili pažnju u dijelu rada u kome se govori o načelima međunarodnog privrednog i evropskog ugovornog prava

1. Evolucija i primjena shvatanja o promijenjenim okolnostima

Raskid ugovora zbog promjenjenih okolnosti je način prestanka ugovora zbog nastupanja određenih okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne ugovorne strane ili zbog kojih se ne može ostvariti svrha ugovora. Prema tome, putem klauzule *rebus sic santibus* zaštićuju se oni ugovorni odnosi kod kojih je, bez krivice stranaka, nastupila određena nesrazmera u vrednosti prestacija.¹ Tako da se usvajanjem pravila o izmeni i raskidu ugovora zbog promjenjenih okolnosti, ne narušava *princip pacta sunt servanda*.²

Ugovorne strane su dužne da izvrše svoje ugovorne obaveze samo ako su okolnosti ostale onakve kakve su bile u vreme zaključenja ugovora što znači da ugovorna strana kojoj je zbog promjenjenih okolnosti otežano ispunjenje obaveze, odnosno strana koja zbog promjenjenih okolnosti ne može ostvariti svrhu ugovora, može zahtevati da se ugovor raskine ili izmeni. Za promijenjene okolnosti je bitno da one ne izazivaju nemogućnost ispunjenja ugovorne obaveze, nego samo da otežavaju njeno ispunjenje ili svrhu ugovora čine neostvarivom.³

2. Teorijsko objašnjenje promijenjenih okolnosti

Razvoj rimskog prava vodio je oslobađanju od formalizma, ali unatoč tome rimsko pravo nije poznavalo institut uticaja promijenjenih okolnosti nego se strogo pridržavalo načela *pacta sunt servanda*. Dužnik se mogao osloboditi obaveze samo ukoliko je ispunjenje postalo apsolutno nemoguće zbog događaja koji ima karakter više sile. Ovakav stav rimskog prava prema problemu promijenjenih okolnosti može se objasniti ne samo njegovim strogim formalizmom, nego i tadašnjim stepenom društveno ekonomskog razvoja, jer nije postojala prava potreba za sagledavanjem uticaja promijenjenih okolnosti na ugovor.

---

¹ Slobodan Perović, Obligaciono pravo, Knjiga prva, Beograd, 1980, str. 428.

² Ibidem.

³ Đorđe L. Nikolić, Obligaciono pravo, Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, Beograd, 2007, str. 73.

Međutim, sama ideja promijenjenih okolnosti je postajala kod rimskih filozofa i moralista Cicerona i Seneke. Prema Ciceronu, često nastaju i takve okolnosti kad one stvari koje izgledaju najviše dostojne pravedna čovjeka, odnosno onoga kojeg mi ovdje nazivamo dobrim čovjekom, mijenjaju izgled i pretvaraju se u suprotnosti; tako se dešava da je ponekad pravedno da se zaloga ne vrati, da se obećanje ne održi i da se istina ne prizna i vjera ne sačuva.⁴

Ista ideja može se naći i kod Seneke koji kaže da čovjek ne mijenja svoju odluku ako situacija ostane potpuno ista ...Da bi ste imali moju riječ potrebno je da sve okolnosti budu onakve kakve su bile kad sam dao obećanje.⁵ Ova ideja nije bila materijalizovana u rimskom pravu, ali je poslužila kao osnov kanonistima i glosatorima za formulisanje pravila o uticaju promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora.

Teorija o uticaju promijenjenih okolnosti na ugovor nastaje tek u XII vijeku i to pod uticajem religijskih učenja i religijskog morala. Kanonsko pravo insistira na razlikovanju dobra i zla, pravičnosti i nepravičnosti, što se u ugovornom pravu izarazilo kroz zabranu ugovora u kojima se jedna strana bogati na račun druge. Kako se radi o načelu koje zbog svog moralnog značenja dobija univerzalni karakter primjenjuje se na sve aspekte ugovornog odnosa, te se ne ograničava samo na povredu jednake vrijednosti uzajamnih davanja u trenutku zaključenja ugovora, nego se proširuje i na situaciju kada do povrede dolazi nakon zaključenja ugovora, a usljed promijenjenih okolnosti. Pored toga Gracijanov dekret predviđa da nema nikakve dvosmislenosti i laži u tome što neko ne bi ispunio svoje obećanje koje je usljed nepredviđenih okolnosti postalo opasno i štetno za obavezno lice.⁶

Takođe je potrebno istaći da je srednji vijek bio na višem stepenu društveno ekonomskog razvoja, koji je pratila izrazita ekonomska nestabilnost prouzrokovana čestim ratovima, što je posljedično dovelo do oscilacija cijena roba i usluga.

U razdoblju od XIV do XVI vijeka, teorija o promijenjenim okolnostima razvija se u dijelima postglosatora koji polaze od ideja kanonista. Oni stvaraju formulaciju o klauzuli *rebus sic stantibus* čija se primjena ograničava na izjave volje o odricanju od nekog prava, da bi se postepeno proširila na sve izjave volje.

⁴ Slobodan Perović, Obligaciono pravo, str. 425.

⁵ Ibidem.

⁶ Slobodan Perović, Raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti i načelo pravne sigurnosti, Naučni pregled, Beograd, 1974, str. 188.

Teorija o uticaju promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora dobija precizniji izraz u italijanskoj doktrini i jurisprudenciji XIX vijeka, tako se primjena klauzule ograničava na ispunjenje određenih uslova: posebno je da se radi o ugovorima čija se prestacija izvršava u dužem vremenskom periodu i da se radi o takvim promijenjenim okolnostima koje bi prouzrokovale ekonomsku propast jedne ugovorne strane.

U italijanskom pravu i pravu njemačkih zemalja iz ovog razdoblja teorija o promijenjenim okolnostima ima relativno veliko značenje i neki je autori smatraju prećutnim uslovom svih ugovora.

Velike građanske kodifikacije iz XIX vijeka uglavnom ne prihvataju institut promijenjenih okolnosti, jer su ga smatrali opasnim za pravnu sigurnost.⁷ Pored toga institut promijenjenih okolnosti, koji se temelji na moralnim postulatima, smatra se idejom koja je nespojiva sa potrebama slobodnog privrednog razvoja koji počiva na apsolutno shvaćenom načelu autonomije volje. Sloboda ugovaranja podrazumijeva i nužnost slobodnog prihvatanja i snošenja rizika štete u poslovnim odnosima.

Insistiranje na takvom značaju načela autonomije volje znači da je ugovor zakon za ugovorne strane. Kada je jednom nastao, ugovorne strane su ga dužne u svemu poštovati, bez obzira na promjene okolnosti koje se u međuvremenu mogu desiti. Početkom XX vijeka ovakav negativan stav ubrzo se pokazao neodrživim, posebno pod pritiskom nestabilnih političkih, a time i društveno ekonomskih prilika u toku i nakon Prvog svjetskog rata. Drastične promjene koje otežavaju ispunjenje obaveze, a nisu se mogle predvidjeti u trenutku zaključenja ugovora, postaju toliko česte da zahtijevaju adekvatan pravni odgovor. Tako se upućuju kritike shvatanju da se ugovor mora izvršiti onako kako glasi i sve se više ističu načela savjesnosti i poštenja, zajedničke namjere stranaka, a sve da bi se zaštitio onaj ugovarač koji bi pretrpio veliki gubitak usljed docnije izmjene okolnosti.

U različitim pravnim sistemima ovaj razvoj nije tekao na isti način, a pored toga bio je praćen i različitim teorijskim objašnjenjima.

---

⁷Želimir Šmalcelj, Dijelovanje izmijenjenih okolnosti na obligatorne ugovore, Naša zakonitost, Zagreb, F 2/1966, str. 88.

2.1. Francuska teorija imprevizije ili nepredvidivosti.

Ova teorija je nastala u francuskim administrativnim sudovima, povodom ispunjenja tzv. administrativnih ugovora.⁸ Polazi se od toga da je nužno osigurati stabilno i normalno funkcioniranje javnih službi te da se zbog toga načelo obaveznog poštivanja ugovora i načelo autonomije volje moraju ograničiti, ako izvanredni i nepredvidivi događaji koji su nastupili nezavisno od volje stranaka poremete ekonomiju ugovora. Prema ovoj teoriji svaki ugovor sa trajnijim izvršenjem obaveza zasniva se na nekom normalnom riziku, a ako bi tokom izvršenja ugovora nastupili neki nenormalni i nepredvidivi događaji koji otežavaju ispunjenje obaveze, onda je upravni sud ovlašćen da oštećenoj strani dosudi obeštećenje za nepredvidive okolnosti.⁹ Dok je za administrativne ugovore primjena ove teorije prihvatljiva u građanskim stvarima se u dijelu francuske sudske prakse ovaj problem rješava samo u slučaju da je ispunjenje postalo nemoguće zbog dejstva više sile.

2.2. Francuska teorija zajedničke namjere stranaka.

Ova teorija polazi od saglasne izjave volja ugovornih strana, te da se ona može odnositi samo na ono što se u trenutku zaključenja ugovora moglo predvidjeti prema jednoj razumnoj ocjeni. Što znači da za ugovornike ne može nastati obaveza oko koje se nisu saglasili.¹⁰

2.3. Italijanska teorija pretjeranog opterećenja.

Italijanska građanska kodifikacija je prva od velikih građanskih zakonika prihvatila institut promijenjenih okolnosti kao opšte pravilo. Prema ovoj teoriji institut promijenjenih okolnosti se primjenjuje na sve ugovore s trajnim ili sukcesivnm prestacijama. Uslovi za primjenu institut promijenjenih okolnosti prema ovoj teoriji su: da je izvršenje obaveze jedne od strana ugovornica postalo "*pretjerano otežano*" a zbog nastupanja "*izvanrednih i nepredvidivih događaja*". Pogođena strana može zahtijevati raskid ugovora, ali pravo na raskid ne postoji ako pretjerana otežanost ispunjenja ulazi u tzv. normalni rizik ugovora.¹¹ Druga strana može spriječiti raskid time što ponudi pravičnu izmjenu ugovora.

⁸ Slobodan Perović, Raskid ugovora..., str. 195.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Slobodan Perović, Raskid ugovora..., str. 197.

¹¹ Slobodan Perović, Raskid ugovora..., str. 198

2.4. Njemačka teorija ekonomske nemogućnosti.

U njemačkom pravu problem priznavanja uticaja promijenjenih okolnosti, posebno nakon prvog svjetskog rata, pokušava se riješiti načelom savjesnosti i poštenja.¹² Teorija ekonomske nemogućnosti (izjednačena sa prirodnom nemogućnošću) podrazumijeva situaciju u kojoj je obavezu moguće izvršiti ali to izvršenje zahtijeva od dužnika izuzetne napore.¹³

Praksa se nije zadovoljila ovim rješenjem jer je za posljedicu imalo oslobođenje od obaveze sa eventualnim vraćanjem primljenog te se u daljem traženju izlaza zaustavila na *teoriji ekvivalencije prestacija*. Tako prema ovoj teoriji ne dolazi u obzir samo odustanak od ugovora nego prije toga i povećanje protivčinidbe.¹⁴ Ova teorijska rješenja su imala određena ograničenja koja se pokušavaju savladati sjedinjavanjem njihovih dobrih strana u jedan novi teorijski osnov priznavanja uticaja promijenjenih okolnosti na ugovor. Tako je pojam ugovorne ili poslovne podloge u njemačkom pravu zamijenio klauzulu *rebus sic stantibus*, kod samog sklapanja ugovora može se desiti da jedna ili obje ugovorne strane, bez svoje krivice, imaju manjkave predstave o nekoj bitnoj okolnosti ugovora, a zakonske odredbe o zabludi ne mogu na odgovarajući način odgovoriti nastalom slučaju.¹⁵ Time zakonodavac pokazuje da uređuje pravo na izmjenu ili raskid ugovora ne samo zbog promjene u okolnostima, nego u svim slučajevima kada činjenična osnova u trenutku izvršenja ne odgovara onome što su ugovorne strane prećutno ili izričito imale na umu kao osnovu u trenutku zaključenja ugovora.

2.5. Austrijska teorija o nedostižnosti činidbe.

U austrijskoj pravnoj literaturi je zastupljena teorija o nedostižnosti činidbe ili davanja. Nedostižnost davanja ulazi u pojam nemogućnosti ispunjenja, jer se pod nemogućnošću činidbe podrazumijeva ne samo fizička nemogućnost, već i nesrazmjernost činidbe, odnosno potreba za jednog ugovornika da radi ispunjenja

¹² Slobodan Perović, *Obligaciono pravo*, str. 428.

¹³ Želimir Šmalcelj, *Dijelovanje izmijenjenih...*, F 2/1966, str. 88.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Želimir Šmalcelj, *Dijelovanje izmijenjenih...*, F 2/1966, str. 90.

ugovora žrtvuje ili dovede u pitanje svoj sopstveni interes, koji se prema interesu drugog ugovornika ima smatrati kao nesrazmerno veći.¹⁶

2.6. Ocjena navedenih shvatanja

Kao što vidimo u različitim periodima društveno ekonomskog razvoja dolazi i do različitih shvatanja o raskidu ili izmjeni ugovora usljed uticaja promijenjenih okolnosti. Od ideje rimskih filozofa i moralista, da nije nemoralno neispuniti obećanje ako su se okolnosti u međuvremenu promijenile, nastale su različite teorije o uticaju promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora, koje su krčile put prema pozitivnom pravu.

Iako se radi o različitim teorijskim pristupima, različitih pravnih sistema, navedene teorije imaju dosta sličnosti. Prije svega vode računa o uticaju promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora, ali uz poštovanje načela *pacta sunt servanda*, sa ciljem zaštite ekvivalencije uzajamnih prestacija. Postoji i saglasnost (manje-više) u pogledu pretpostavki za raskid ili izmjenu ugovora zbog promijenjenih okolnosti, kao i to da se radi o ugovorima čije se izvršenje prostire u jednom dužem vremenskom periodu.

3. Pravno regulisanje promijenjenih okolnosti

Do raspada SFRJ promijenjene okolnosti su regulisane na isti način u svim federalnim jedinicama, najprije Opštim uzansama za promet robom, a potom Zakonom o obligacionim odnosima. Posle raspada SFRJ novonastale republike ili nastavljaju sa primjenom postojeće regulative ili donose nove zakone kojima institut promijenjenih okolnosti regulišu na manje-više isti način. U Bosni i Hercegovini u skupštinskoj proceduri se nalazi Nacrt Zakona o obligacionim odnosima¹⁷ međutim, kada je riječ o promijenjenim okolnostima nema promjena u odnosu na važeći Zakon o obligacionim odnosima.¹⁸

¹⁶ Slobodan Perović, Obligaciono pravo, str. 428.

¹⁷ Dostupno na: <http://ruessmann.jura.uni-sb.de/BiH-Project/Data/Obligacije%2016.06.03.pdf>

¹⁸ Zakon o obligacionim odnosima, „Službeni list SFRJ“, broj 27/78 i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 17/93 i 74/04, (u daljem tekstu ZOO).

3.1. Promijenjene okolnosti prema Opštim uzansama za promet robom

Institut promijenjenih okolnosti po prvi put je regulisan donošenjem Opštih uzansi za promet robom.¹⁹ Institut promijenjenih okolnosti dobija status pozitivnopravne norme koja se primjenjuje kao opšte pravilo na sve ugovore trgovinskog prava. Ovaj institut se u Opštim uzansama predviđa pod nazivom "Izmjena i raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti" (uzanse: 55-59)²⁰.

Prema uzansi 55. strana pogođenja izvanrednim i nepredvidivim događajima može tražiti da se ugovor izmijeni ili čak i raskine. Iz ovako određenog pravila zaključujemo da pogođena strana u prvom redu može zahtijevati izmjenu ugovora, a tek ako to nije moguće raskid ugovora. Kad jedna strana traži izmjenu ugovora, druga strana, prema pravilima uzanse 58. može odustati od ugovora.

Potrebno je da se radi o izvanrednim događajima, odnosno da je promjena okolnosti nastupila usljed događaja koji se ne mogu smatrati redovnim tokom stvari. Potrebno je da se izvanredni događaj nije mogao predvidjeti u vrijeme zaključenja ugovora, nepredvidivost događaja je kao što smo vidjeli osnovni uslov francuske torije imprevizije. Nije, na primjer, izvanredan događaj upravna mjera kad banka otkáže kredit, kao ni nemogućnost uvoznika kod prodaje robe iz uvoza da nabavi devize. Ovo sve zato što se ne radi o opštoj pojavi koja se zbila izvan poslovne sfere pogođene stranke.²¹

Ako su ugovorne strane u vrijeme zaključenja ugovora uz dužnu pažnju morale predvidjeti nastupanje takvog događaja, onda događaj nije izvanredan. Izvanredan i nepredvidiv događaj mora dovesti do toga da je ispunjenje obaveze za jednu stranu postalo pretjerano otežano ili bi joj nanijelo pretjerano veliki gubitak i mora nastupiti do isteka roka za ispunjenje obaveze ugovorne strane koja se na njega poziva. U definisanju ovog elementa, koji moraju izazvati promijenjene okolnosti, vidi se uticaj pravila italijanskog *Codice civile*, odnosno klasične koncepcije instituta

¹⁹ Opšte uzanse za promet robom predstavljaju kodifikovane trgovinske običaje, koje je donijela Glavna državna arbitraža, a objavljene su u Službenom listu FNRJ br. 15, od 7. IV 1954. god.

²⁰ Radomir Đurović, Zakon o obligacionim odnosima sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe, Opštim uzansama za promet robom, Konvencijom o međunarodnom finansijskom lizingu, Konvencijom o međunarodnom faktoringu, Međunarodnim pravilima za tumačenje trgovinskih termina i Registrom pojmova, Savremena administracija, Beograd, 2003, str. 392-393.

²¹ Želimir Šmalcelj, Dijelovanje izmijenjenih okolnosti na obligatorne ugovore, Naša zakonitost, Zagreb, broj 3, 1966, str. 170.

promijenjenih okolnosti. Pored toga traži se i da događaj mora *nastupiti do isteka roka za ispunjenje obaveze* strane koja se na njega poziva.

Prema Opštim uzansama okolnosti koje su od značaja za odluku suda su: cilj ugovora, normalni rizik kod ugovora te vrste, trajanje i dejstvo izvanrednih događaja i interesi obje ugovorne strane.

Uzansa 56. primjera radi navodi događaje zbog kojih se može tražiti izmjena ili raskid ugovora:

- prirodni događaji kao što su suša, poplava, zemljotres, grad
- upravne mjere kao što su zabrana ili ograničenje uvoza ili izvoza i druga ograničenja prometa robom, promjena tarifa i promjena standarda
- ekonomske pojave kao što su izuzetno nagli i veliki pad ili skok cijena

Kao što vidimo radi se o događajima koji su od opšteg značaja i koji djeluju na interesnu sferu ugovorne strane ali čiji je izvor izvan strane koja se na njega poziva²²

Uzansa 57. određuje da se mogu izmijeniti one odredbe ugovora na koje je događaj uticao. Npr. odredbe o cijeni, količini predmeta, visini drugih obaveza, vremenu, mjestu i načinu ispunjenja, ali dopušta da se mogu mijenjati i druge odredbe.

Uzansa 59. predviđa da je strana koja je pogođena promijenjenim okolnostima i time ovlašćena da zahtijeva izmjenu ili raskid ugovora, čim sazna za izmjenu okolnosti, dužna da o svojoj namjeri obavijesti drugu stranu. U suprotnom odgovara za štetu koju je druga strana pretrpila usljed neblagovremenog obavještenja.

Kao što vidimo Opšte uzanse ne određuju na koje se ugovore mogu primjeniti ali se po prirodi stvari da zaključiti, da za ugovore u kojima se prestacije izvršavaju neposredno po zaključivanju ili u kratkom intervalu nakon zaključivanja nije moguće da nastupe izvanredni događaji. Opšte uzanse za promet robom su bile prihvaćene u praksi te su do donošenja ZOO (30.3.1978. godine) predstavljale glavni izvor ugovornog prava.

---

²² Ibidem.

3.2. Promijenjene okolnosti prema Zakonu o obligacionim odnosima

Opšta pravila o uticaju promijenjenih okolnosti na ugovor, u ZOO nalaze se u poglavlju posvećenom dvostrano obaveznim ugovorima.

ZOO u članu 133. predviđa:

1. Ako poslije zaključenja ugovora nastupe okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne strane, ili ako se zbog njih ne može ostvariti svrha ugovora, a u jednom i u drugom slučaju u toj mjeri da je očigledno da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi takav kakav je, strana kojoj je otežano ispunjenje obaveze, odnosno strana koja zbog promijenjenih okolnosti ne može ostvariti svrhu ugovora može zahtijevati da se ugovor raskine.
2. Raskid ugovora ne može se zahtijevati ako je strana koja se poziva na promijenjene okolnosti bila dužna da u vreme zaključenja ugovora uzme u obzir te okolnosti ili ih je mogla izbjeći ili savladati.
3. Strana koja zahtijeva raskid ugovora ne može se pozivati na promijenjene okolnosti koje su nastupile po isteku roka određenog za ispunjenje njene obaveze.
4. Ugovor se neće raskinuti ako druga strana ponudi ili pristane da se odgovarajući uslovi ugovora pravično izmijene.
5. Ako izrekne raskid ugovora, sud će na zahtjev druge strane obavezati stranu koja ga je zahtijevala da nadoknadi drugoj strani pravičan dio štete koju trpi zbog toga.

Da bi smo lakše shvatili uticaj promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora izvršićemo analiziranje pojedinih uslova čije je nastupanje neophodno da bi se moglo ostvariti pravo na izmjenu ili raskid ugovora. Ti uslovi biće predmet daljeg izlaganja.

3.2.1. Pretpostavke za primjenu promijenjenih okolnosti

Donošenjem ZOO promijenjene okolnosti uređene su kao opšti institut ugovornog prava odnosno primjenjuju se i na građanskopravne i na privrednopravne dvostrano obavezne ugovore. Međutim, koncept koji je usvojen u ZOO razlikuje se u nekim bitnim elementima od rješenja koja su se do tada primjenjivala korištenjem pravila Opštih uzansi. Iako u načelu prihvata temeljne karakteristike klasičnog shvatanja promijenjenih okolnosti, novosti koje u ovoj materiji donosi ZOO uglavnom idu u pravcu proširenja mogućnosti pozivanja na promijenjene okolnosti, jer su njegova pravila mnogo elastičnija i šira od pravila Opštih uzansi, o tome će biti više riječi u daljem izlaganju. Da bi promijenjene okolnosti uticale na izmjenu ugovora potrebno je da budu ispunjeni sledeći uslovi:

- Nastanak promijenjenih okolnosti poslije zaključenja ugovora a pre isteka roka za ispunjenje obaveze
- Otežano ispunjenje obaveze, odnosno neostvarivanje svrhe ugovora
- Izvanrednost i nepredvidivost događaja²³

3.2.1.1. Nastanak promijenjenih okolnosti poslije zaključenja ugovora a pre isteka roka za ispunjenje obaveze

Kao što vidimo prvi zahtjev ZOO jeste de se okolnosti moraju promijeniti u vremenu od zaključenja ugovora do dospelosti obaveze ugovorne strane koja je tim promijenjenim okolnostima pogođena. To znači da se ugovorna strana koja je pogođena promijenjenim okolnostima ne može pozivati na okolnosti koje su nastupile po isteku roka određenog za ispunjenje njene obaveze. Ugovorne strane se ne mogu pozivati niti na one okolnosti za koje bi se utvrdilo da su nastupile prije

---

²³ Slobodan Perović, Obligaciono pravo, str. 421; Jakov Radišić, Obligaciono pravo, Opšti dio, Nomos, Beograd, 2004, str. 162; Branko Pavelin, Clausula rebus sic stantibus, Naša zakonitost, F. 2, Zagreb, 1980, str. 156; Bogdan Loza, Obligaciono pravo, Opšti dio, Dom štampe, Sarajevo 1978, str. 130-133.

zaključenja ugovora, jer u tom slučaju po samoj prirodi stvari ne bi bilo riječi o promijenjenim okolnostima. Kada bi se tako nešto dozvolilo ugovornim stranama, narušila bi se pravna sigurnost u ugovornom pravu. Smatramo da bi se trebala uzeti u obzir i okolnost koja je privremenog karaktera ako je toliko uticala na ugovorne obaveze u *toj mjeri da je očigledno da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i da bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi takav kakav je*. Pozivanje na promijenjene okolnosti treba dozvoliti i u slučaju kada su ugovorne strane izričitim ili prećutnim sporazumom odgodile izvršenje prestacije strane koja je pogođena promjenom okolnosti, na određeno ili na neodređeno vrijeme.

Iako, ni Opšte uzanse ni ZOO to izričito ne predviđaju, a obzirom da mora postojati određeno vrijeme od zaključenja do dospelosti obaveze, možemo zaključiti da se institut promijenjenih okolnosti po prirodi stvari može primjenjivati samo na ugovore sa trajnim odnosno sukcesivnim prestacijama.

3.2.1.2. Otežano ispunjenje obaveze, odnosno neostvarivanje svrhe ugovora

Otežano ispunjenje treba razlikovati od nemogućnosti ispunjenja. Otežano ispunjenje podrazumijeva postojanje okolnosti koje su takvog intenziteta da dolazi do očite povrede načela jednake vrijednosti uzajamnih davanja, a u slučaju nemogućnosti ispunjenja ugovorne obaveze (stvar koja je predmet obaveze je uništena dejstvom više sile) ugovor prestaje *ex lege*.

Za razliku od Opštih uzansi koje zahtijevaju da je ispunjenje obaveze za jednu stranu postalo *pretjerano otežano ili bi joj nanijelo pretjerano veliki gubitak*, ZOO zahtijeva otežano ispunjenje. Međutim, ova terminološka razlika je samo formalna, jer oba ova termina vode računa o tome da ne dođe do većeg poremećaja srazmjere u vrijednostima uzajamnih prestacija.²⁴ Kao što vidimo zakonodavac prihvata kriterijume opšteg mišljenja i pravičnosti prema kojima sud treba da cijeni da li je došlo do očite povrede načela jednake vrijednosti uzajamnih davanja. Pravni standard opšte mišljenje²⁵ i načelo pravičnosti mogu dovesti do ekstenzivnog

²⁴ Jakov Radišić, nav. djelo, str. 162.

²⁵ Pravni standard je pojam koji mijenja svoju konkretnu sadržinu zavisno od svakog konkretnog slučaja, a ipak ostaje u suštini isti, kako bi prosečan čovek postupio u datim okolnostima (dobar domaćin, savesno postupanje, javni red i mir, pravična naknada).

tumačenja odredbi o uticaju promijenjenih okolnosti na izvršenje ugovora i time narušiti pravnu sigurnost u ugovornom pravu.

Međutim, smatramo da je ovakva elastičnost opravdana jer je na ovaj način omogućena izmjena odnosno raskidanje ugovora ne samo kada je došlo do povrede načela jednake vrijednosti uzajamnih davanja nego i u onim slučajevima kada se svrha ugovora ne može ostvariti. U ovom slučaju ne mora se raditi o povredi načela jednake vrijednosti uzajamnih davanja, nego i sama nemogućnost ostvarivanja svrhe ugovora može voditi pravu na pozivanje na promijenjene okolnosti.²⁶

3.2.1.3. Izvanrednost i nepredvidivost događaja

Prilikom zaključivanja ugovora, ugovorne strane imaju u vidu postojeće okolnosti, kao i one koje će, prema predviđanju koje je u domenu njihove moći, nastupiti u budućnosti. Međutim, ponekad u vremenskom razmaku između zaključenja i ispunjenja ugovora mogu nastupiti takve okolnosti koje su po svojoj prirodi izvanredne (odstupaju od redovnog toka stvari) u toj mjeri da ugovorna strana koja se na njih poziva, prilikom zaključenja ugovora nije bila dužna da ih uzme u obzir odnosno da ih nije mogla izbjeći ili savladati.

Zakon o obligacionim odnosima ne spominje izvanrednost i nepredvidivost događaja izričito kao što to očine Opšte uzanse za promet robom (upravne mjere, prirodni događaji, ekonomske pojave). Međutim, član 133. u stavu 2. predviđa da se raskid ugovora ne može zahtijevati ako je strana koja se poziva na promijenjene okolnosti bila dužna da u vrijeme zaključenja ugovora uzme u obzir te okolnosti ili ih je mogla izbjeći ili savladati. Prema tome, iako se izričito ne upotrebljavaju termini izvanrednost i nepredvidivost podrazumijeva se da okolnosti koje su nastupile, moraju biti izvanredne i nepredvidive. Ako je isključeno pozivanje na okolnosti koje je ugovorna strana "*bila dužna uzeti u obzir*", to znači da se ona može pozivati samo na nepredvidive okolnosti. Jer okolnosti koje je dužna uzeti u obzir mogu biti samo one koje je mogla predvidjeti. Tako da ipak posredno možemo govoriti o izvanrednosti i nepredvidivosti. Kao što vidimo ZOO daje naglasak na izmjenu okolnosti koje su postojale u trenutku zaključenja ugovora, a ne na događaje koji su ih prouzrokovali.

²⁶ Bogdan Loza, nav. djelo, str. 131

Kada bi se dozvolilo ugovornim stranama da se pozivaju na svaku naknadnu okolnost bez obzira da li je ona izvanredna to bi dovelo do pravne nesigurnosti u ugovornom pravu te je ova mogućnost isključena.

Postoje dva kriterijuma (subjektivni i objektivni) za ocjenu nepredvidivosti nastupanja promijenjenh okolnosti koje su od uticaja na promijenu ili raskid ugovora.

- Subjektivni pristup postavio je njemački pravnik Goldschmidt. Tako je prema ovom pristupu viša sila svaki događaj koji se ni uz najveću pažnju nije mogao predvidjeti, a ni otkloniti.
- Objektivni pristup postavio je austrijski pravnik Adolf Exner. Tako je prema ovom pristupu viša sila onaj događaj koji potiče izvan subjekta i sfere njegove djelovanja.²⁷

Pri ocjeni predvidivosti polazi se od objektivnog kriterijuma, a ne čisto subjektivnog. Polazi se od toga da je svaka strana u obligacionom odnosu dužna da u izvršavanju svojih obaveza postupa sa pažnjom koja se u pravnom prometu zahtjeva u odgovarajućoj vrsti obligacionih odnosa (pažnja dobrog privrednika, odnosno pažnja dobrog domaćina), kao i da u izvršavanju obaveze iz svoje profesionalne djelatnosti postupa s povećanom pažnjom, prema pravilima struke i običajima (pažnja dobrog stručnjaka).²⁸

Izvanrednost je kao i nepredvidivost karakteristika više sile, izvanredni su oni događaji koji su izuzetni ili neobični odnosno na njih se nije moglo računati jer se normalno ne dešavaju i ne mogu se otkloniti.²⁹ Tako se pod izvanrednim okolnostima ne smatraju one okolnosti koje su vezane samo za jednu ugovornu stranu i zavisne su samo od nje ili njenog ugovornog partnera.³⁰ Pored toga mora se raditi o događaju koji je spoljan, odnosno da nije u vezi sa djelatnošću lica koje se na njega poziva. U događaje zbog kojih se može tražiti izmjena ili raskid ugovora spadaju: prirodni događaji (suša, poplava, zemljotres, grad), upravne mjere (zabrana ili ograničenje uvoza ili izvoza i druga ograničenja prometa robom, promjena tarifa i promjena

²⁷ Ilija Babić, Leksikon obligacionog prava, Beograd, 2001, str. 441.

²⁸ Član 18. Zakona o obligacionim odnosima.

²⁹ Možemo razlikovati neotklonjivost u užem smislu (događaj koji se nije mogao otkloniti znanjem, umijećem i sredstvima lica u pitanju) i neotklonjivost u širem smislu (događaj koji se nije mogao otkloniti niodkoga jer opšti stepen razvijenosti nauke i tehnologije to nedozvoljava.

³⁰ Branko Pavelin, nav. djelo, str. 157.

standarda), ekonomske pojave (nagli i veliki pad ili skok cijena). Podsjetimo se na to da iste ove događaje predviđaju Opšte uzanse.

Povodom dejstva ovih izvanrednih događaja potrebno je skrenuti pažnju na dva momenta: prvo, domašaj izvanrednih događaja na izvršenje ugovora treba da je takav da ne onemogućava potpuno izvršenje obaveze, jer bi se u tom slučaju moglo raditi o događaju koji ima obilježja više sile, i drugo, samo prisustvo izvanrednog događaja nije dovoljno, već se zahtijeva da ono dovodi do otežanog ispunjenja obaveze jedne strane ili do toga da se ne može ostvariti svrha ugovora.³¹ Ovakvo rješenje zakonodavca ima za cilj da se suzi domen primjene instituta promijenjenih okolnosti. Sudskoj praksi je ostavljeno da u svakom konkretnom slučaju utvrdi da li je pogođena ugovorna strana bila dužna, upotrebom određenog stepena pažnje koji se od nje zahtijeva, da određenu okolnost predvidi ili ne.

3.2.2. Dužnost obavještavanja

Strana koja je ovlaštena da zbog promijenjenih okolnosti zahtijeva raskid ugovora dužna je da o svojoj namjeri da traži raskid ugovora obavijesti drugu stranu čim je saznala da su takve okolnosti nastupile, a ako to nije učinila, odgovara za štetu koju je druga strana pretrpjela zbog toga što joj zahtjev nije bio na vrijeme saopšten.³²

Kada nastupe okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne ugovorne strane ili svrhu ugovora čine neostvarivom, ona je dužna da o takvim okolnostima obavijesti drugu ugovornu stranu. Propuštanjem obavještenja druge strane o nastalim promijenjenim okolnostima stvara odgovornost te strane za štetu koju je druga strana pretrpjela zbog toga što joj zahtjev nije bio na vrijeme saopšten.

Dužnost obavještavanja je veoma važna okolnost jer obavještenje druge strane o nastupanju određenih okolnosti može biti od uticaja na ispunjenje ugovora. Ako druga strana ne bude blagovremeno obaviještena o nastalim promijenjenim

³¹ Slobodan Perović, Obligaciono pravo, str. 430.

³² Član 134. Zakona o obligacionim odnosima.

okolnostima biće joj onemogućeno da preduzme mjere koje su potrebne za zaštitu njenih interesa.³³

3.2.3. Okolnosti od značaja za odluku suda

Dakle, kada se ispune svi uslovi za pozivanje na promijenjene okolnosti, ugovorna strana koja je pogođena tom promjenom ima pravo da zahtijeva raskid ugovora, a druga strana može ponuditi ili pristati da se odgovarajuće odredbe ugovora pravično izmijene, te da tako izmijenjen ugovor ostane na snazi. Kao što smo vidjeli zakonodavac se služio prilično opštim pretpostavkama za primjenu instituta promijenjenih okolnosti, te otvorio mogućnost ekstenzivnog tumačenja ovog instituta. Ugovorna strana koja je pogođena promijenjenim okolnostima je ovlaštena da traži izmjenu ili raskid ugovora podizanjem tužbe kod nadležnog suda. Druga ugovorna strana svoj pristanak odnosno ponudu za izmjenu ili raskid ugovora daje u formi tužbe ili odgovora na tužbu. U pitanju je sudski raskid ugovora, što znači da sudska odluka ima konstitutivno dejstvo.

Kako bi spriječio ekstenzivno tumačenja zakonodavce je propisao i dodatna uputstva koja treba da budu od značaja za odluku suda pri odlučivanju za primjenu pravila o promijenjenim okolnostima. Tako da se sud pri odlučivanju o raskidanju ugovora, odnosno o njegovoj izmjeni, treba rukovoditi načelima poštenog prometa, vodeći računa naročito o cilju ugovora, o normalnom riziku kod ugovora odnosne vrste, o opštem interesu, kao i o interesima obje ugovorne strane.³⁴ Svakako da se prilikom odlučivanja o zahtjevu ugovorne strane koja je pogođena promijenjenim okolnostima mora voditi i računa o intenzitetu i trajanju tih okolnosti.

U odredbama ovog člana navodi se riječ *pošteni promet* kao osnovno načelo u poslovnom prometu roba i usluga. Pošteni promet podrazumijeva primjenu načela

---

³³„ Neosnovan je i zahtjev tuženog kao revidenta da sud u ovom sporu primjeni član 133. ZOO u tom smislu da ugovorne odredbe pravično izmijeni, s obzirom na naknadno nastale promijenjene okolnosti. Ovaj propis je naime obavezivao tuženog da po nastanku promijenjenih okolnosti, zbog kojih nije mogao ispuniti ugovor prema tužilji, u jednom razumnom roku podnese protiv nje tužbu sa zahtjevom da se ugovor raskine ili da se njegovi uslovi pravično izmijene. Takva tužba prema stanju u spisima nije podnesena do..., (Vrhovni sud Republike Srpske, Rev-241/02). Dostupno na: http://www.vrhovnisudrs.com/download/sudska_praksa/gradjansko/02/Rev02-0241.pdf

³⁴ Želimir Šmalcelj, *Dijelovanje izmijenjenih...*, broj 3, str. 178; Bogdan Loza, nav. djelo, str. 133; Član 135. Zakona o obligacionim odnosima.

savjesnosti i poštenja iz člana 12. Zakona o obligacionim odnosima, što znači da ugovorne strane pri zaključivanju ugovora moraju voditi računa o pravilima poslovnog morala i dobrih poslovnih običaja kao i drugih pravila koja se odnose na cilj ugovora.

Kad je zakonodavac propisao da sud treba voditi računa o *normalnom riziku kod ugovora odnosno vrste*, prije svega je mislio na to da se ugovorne strane ne mogu pozivati na one promijenjene okolnosti čije se eventualno nastajanje podrazumijeva prilikom zaključenja ugovora.

3.2.4. Dispozitivnost odredaba

Dispozitivnost odredaba proizilazi iz člana 10. ZOO po kome su strane ugovornice slobodne da svoje odnose urede po svojoj volji, a granica te slobode su prinudni propisi, javni poredak i dobri običaj. Zbog toga je u članu 136. ZOO konkretizovano da su ugovorne strane *prilikom zaključenja ugovora* slobodne da se unaprijed odreknu pozivanja na određene promijenjene okolnosti, osim ako je to u suprotnosti sa načelom savjesnosti i poštenja.

Iz ovog proizilazi da su ugovorne strane mogu unaprijed odreći pozivanja samo na određene promijenjene okolnosti.

3.2.5. Posljedice promijenjenih okolnosti

Posljedice promijenjenih okolnosti mogu se otkloniti na dva načina, tj. odgovarajućom izmjenom ugovora ili raskidom ugovora. Izmjena ugovora svakako je rješenje koje bi trebalo biti poželjnije jer se treba insistirati na izvršenju ugovornih obaveza, a primjena instituta promijenjenih okolnosti treba biti samo izuzetak od koji treba tumačiti restriktivno. Tako bi se raskid ugovora trebao prihvatiti samo onda kada se ne može postići za obje ugovorne strane pravična izmjena ugovora.

Zakon o obligacionim odnosima daje pogođenoj strani pravo na raskid ugovora, ali ističe i da se ugovor neće raskinuti ako druga strana ponudi ili pristane da se ugovor izmijeni. Dakle samo pogođena strana može zahtijevati raskid ugovora,

a do raskida ugovora će doći samo u slučaju ako druga strane ne iskoristi mogućnost da svojom ponudom pravične izmjene ugovora, ukloni negativne posljedice za pogođenu stranu. Ovo pravo se osigurava drugoj strani zato što usljed raskida ugovora mogu biti povrijeđeni i njeni interesi.

Prilikom priznavanja prava pogođenoj strani da se promjene uzmu u obzir, moraju se poštovati i interesi druge strane, tj. usvojiti rješenje koje će najmanje štetiti i jednoj i drugoj strani.

Zakon o obligacionim odnosima vodi računa i o interesima druge strane. To čini tako što propisuje dužnost pogođenoj strani da o svojoj namjeri raskidanja ugovora zbog promijenjenih okolnosti, obavijesti drugu stranu čim su takve okolnosti nastupile. Ako to ne učini odgovara za štetu koju je druga strana pretrpjela zbog neblagovremenog obavještenja. Međutim mnogo je značajnija za zaštitu interesa druge strane naknada pravičnog dijela štete koja joj je nastupila zbog prihvatanja zahtjeva za raskid. Ovo rješenje ukazuje na stav zakonodavca da se rizik promijenjenih okolnosti na koje se pogođena strana ima pravo pozivati treba ravnomjerno rasporediti između stranaka.

Kao što smo vidjeli interesi pogođene strane zaštićeni su time što joj se priznaje pravo na izmjenu ili raskid, ali to ujedno može značiti oštećenje interesa druge strane zato se drugoj strani priznaje pravo na naknadu štete, ali ne čitave nego samo pravičnog dijela.³⁵ Sud mora, rukovodeći se načelom pravičnosti, odrediti iznos naknade na način da teret negativnih posljedica promjene okolnosti podjednako snose obje ugovorne strane.

4. Promijenjene okolnosti prema načelima međunarodnog privrednog i evropskog ugovornog prava

Da pitanje problema uticaja promijenjenih okolnosti na ugovor postaje značajnije nego što je to bilo u vrijeme donošenja velikih građanskih kodifikacija u Evropi, pokazuje i tretman ovog problema u pravilima kojima se teži unifikaciji ugovornog prava.

---

³⁵ Ako izrekne raskid ugovora, sud će na zahtjev druge strane obavezati stranu koja ga je zahtijevala da nadoknadi drugoj strani pravičan dio štete koji trpi zbog toga.

Cilj unifikacije prava je olakšavanje međunarodnog prometa roba i rješavanje problema koji nastaju iz sukoba zakona, putem ustanovljavanja jednakih i jedinstvenih pravila za učesnike iz različitih zemalja. Radi ostvarivanja tog cilja primjenjuju se načela za međunarodne trgovinske ugovore utvrđena od strane Međunarodnog instituta za ujedinjenje privatnog prava, kao i načela koja je donijela Komisija za evropsko ugovorno pravo, koja sadrže i pravila o promijenjenim okolnostima.

4.1. Promijenjene okolnosti u međunarodnom privrednom pravu

Načela za međunarodne trgovinske ugovore utvrđena su 1994 god. od strane UNIDROIT instituta (Institute for the Unification of Private Law). UNIDROIT je osnovan 1926 god. u okviru Društva naroda, poslije transformacije koja je sprovedena 1940 god. UNIDROIT je uspostavio sadašnji oblik i strukturu te predstavlja nezavisnu, međunarodnu vladinu organizaciju čije članice su države, a sjedište mu je u Rimu.

Cilj ovih načela je da uspostave jedan neutralan i uravnotežen sistem pravila koji bi se koristio širom svijeta bez obzira na razliku u pravnim sistemima zemalja. U osnovi načela imaju neobavezan karakter. Značaj promijenjenih okolnosti u ugovorima međunarodnog privrednog prava je posebno izražen, budući da niz ovakvih okolnosti može staviti ugovorne strane u izuzetnu situaciju otežanih uslova ispunjenja ugovornih obaveza, kao što su na primjer: promjena zakonodavstva dotične zemlje (režim uvoza i izvoza, sistem carina, regulisanje prometa deviza); promjene u međunarodnom monetarnom sistemu; nastupanje spoljnih i unutrašnjih političkih događaja.³⁶

UNIDROIT načela koriste anglosaksonski termin *hardship* (teškoće, otežanje), ovaj termin se koristi zato što je široko poznat u međunarodnoj trgovini. Najnoviji tekst posvećen ovom institutu sadržan je u nedavno objavljenoj publikaciji Međunarodnog instituta za unifikaciju privatnog prava.³⁷

³⁶ Predrag Šulejić, Institut promijenjenih okolnosti u novim izvorima međunarodnog privrednog prava, Udruženje pravnikâ u privredi SR Jugoslavije, Beograd, br. 7-8/1995, str. 2.

³⁷ Unidroit principles of international commercial contracts, Rome 2004, (u daljem tekstu Principi). Dostupno na <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>

U članu 6.2.2 postavljene su pretpostavke za primjenu kao i definicija ovog instituta. Tako ovaj član definiše hardship kao situaciju u kojoj nastanak događaja iz temelja mijenja ravnotežu ugovora, a pri tome:

- a) događaji su nastupili ili su postali poznati strani koja trpi gubitak poslije zaključenja ugovora;
- b) događaji u vrijeme zaključenja ugovora nisu mogli biti razumno uzeti u obzir od strane koja trpi gubitak;
- c) događaji su van kontrole oštećene strane; i
- d) oštećena strana nije prihvatila rizik nastupanja ovih događaja.

Da bi se pogođena strana mogla pozvati na promijenjene okolnosti potrebno je da ove četiri pretpostavke budu kumulativno ispunjene.³⁸

U članu 6.2.3 Principi govore o pravnim posljedicama. U slučaju poteškoća, ugovorna strana koja je u nepovoljnom položaju ima pravo tražiti izmjenu ugovora putem pregovora sa drugom stranom. Ugovorna strana koja je u nepovoljnom položaju usljed nastupanja promijenjenih okolnost, dužna je postaviti zahtjev za pregovore bez odlaganja, te navesti razloge na kojima se on temelji. Nakon neuspjeha u postizanju sporazuma u razumnom roku, svaka ugovorna strana se može obratiti sudu.

Ako sud utvrdi hardship onda može, ako je to razumno:

- a) raskinuti ugovor, ili
- b) prilagoditi ugovor sa ciljem ponovne uspostave njegove ravnoteže.

Okolnosti čak mogu biti takve da ni raskid ni adaptacija nisu prikladni, tako da je jedino razumno rješenje za sud da ugovorne strane uputi na nastavak pregovora sa ciljem postizanja dogovora o izmjeni ugovora.³⁹

---

³⁸ Komentar Principa, str 183. "This article defines hardship as a situation where the occurrence of events fundamentally alters the equilibrium of the contract, provided that those events meet the requirements which are laid down in subparas (a) to (d),."

³⁹ Principi, str. 191.

4.2. Promijenjene okolnosti u evropskom ugovornom pravu

Još daleke 1974. godine, u Kopenhagenu, započeta je inicijativa za izradu Konvencije evropskog ugovornog prava, od strane Evropske Komisije.

1980 god. formirana je posebna komisija s nazivom the Commission on European Contract Law. Dvije godine kasnije komisija započinje s radom, te je do danas objavila tri grupe načela pod nazivom The Principles of European Contract Law⁴⁰ (u daljem tekstu PECL) Part I (objavljen 1995 godine), Part II (objavljen 1999 godine) i Part III (objavljen 2003 godine). Koordinator komisije bio je danski profesor Ole Lando po kome se načela danas i zovu.

Polazi se od stanovišta da je PECL pravni instrument koji je kreiran da se lica iz različitih pravnih kultura podvrgnu setu istih pravila i principa. S druge strane, ove različite pravne kulture moraju prihvatiti i prilagoditi se njenim pravilima i principima, s obzirom da je Konvencija postala dio njihovog nacionalnog prava.

Promijenjene okolnosti su regulisane Članom 6:111 (*change of circumstances*).

U stavu jedan ovog člana se predviđa da su ugovorne strane prvenstveno dužne da ispune svoje obaveze. Ugovore strane su dužne da ispune svoje obaveze, čak i ako je izvršenje ugovora postalo otežano, bez obzira što otežanje može biti posljedica činjenice da je vrijednost dužnikove prestacije porasla ili činjenice da je vrijednost protivprestacije smanjena.

Stav dva ovog člana govori o posljedicama i pretpostavkama koje se moraju ispuniti da bi se mogao primjeniti ovaj institut. Međutim, ako izvođenje ugovora postaje pretjerano teško zbog promijenjenih okolnosti, ugovorne strane su dužne ući u pregovore sa ciljem prilagođavanja ugovora ili njegova prestanka, pod uslovom da:

- a) je do promjene okolnosti došlo nakon sklapanja ugovora
- b) uzrok promijenjene okolnosti nije bio jedan od onih koji bi se mogao razumno uzeti u obzir u vrijeme sklapanja ugovora, i
- c) rizik promjene okolnosti nije onaj koji su ugovorne strane, prema ugovoru, bile obavezne da snose.

⁴⁰ Dostupno na <http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/portrait.pdf>

Stav tri ovog člana govori o postupanju suda u slučaju kada su ugovorne strane zahtijevale njegovu intervenciju. Ako ugovorne strane ne postignu sporazum u razumnom roku, sud može:

- a) raskinuti ugovor ili
- b) prilagoditi ugovor, kako bi se gubitci i dobitci koji proizilaze iz promijenjenih okolnosti na pravičan način distribuirali između ugovornih strana.

U pogledu primjene predviđeno je da će se ova pravila primjenjivati kao opšta pravila ugovornog prava u Evropskoj uniji, ali nisu obavezna i imaju karakter preporuke. Međutim, ukoliko se izabere primjena ovih Landovih načela, na ugovorne strane se ne odnose pravila domaćeg prava.⁴¹

I UNIDRIT i PECL polaze od načela *pacta sunt servanda*, odnosno da su ugovorne strane u načelu vezane ugovorom iako je ispunjenje postalo oteženo. Prema tome, pozivanje na otežano ispunjenje (*hardship*) odnosno promjenjene okolnosti (*change of circumstances*) predviđa se kao izuzetak od ovog načela.

Aktuelan proces globalizacije praćen učestalim trgovniskim odnosima i intenzivnijim međunarodnim prometom, zahtijevao je unifikaciju pravila trgovinskog prava. Tako da nije slučajno što institucije koje se bave kreiranjem pravila trgovinskog prava posvećuju veliku pažnju regulisanju ovog pravnog instituta, težeći tome da pronađu rješenja koje bi najviše odgovarala potrebama međunarodnih transakcija, a koja bi bila najprihvatljivija za ugovorne strane iz različitih nacionalnih pravnih sistema.

---

⁴¹ Više o tome, Miroslav Lazić, Obligaciono pravo – dodatak za studente Pravnog fakulteta u Nišu. Dostupno na http://www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Nova%20pitanja%20iz%20Obligacija%20-%20dodatak.pdf

ZAKLJUČAK

Kao što smo vidjeli u ovom diplomskom radu, institut priznavanja uticaja promijenjenih okolnosti na ugovore izuzetno je značajan dio ugovornog prava koji u savremenom pravu dobija na važnosti, kako na lokalnom, regionalnom tako i na međunarodnom nivou.

Međutim, treba istaći da se radi osiguranja pravne sigurnosti u što većoj mjeri mora poštovati načelo *pacta sunt servanda*, a samo u određenim iznimnim situacijama ovo načelo ograničiti klauzulom *rebus sic stantibus*.

Stoga se nužnim pokazuje prihvatiti određena ograničenja načela apsolutne vezanosti ugovorom, odnosno dati mogućnost strani koja je pogođena promijenjenim okolnostima da zahtijeva adekvatno prilagođavanje ugovora novonastaloj situaciji ili čak njegov raskid, ako to okolnosti zahtijevaju. Ta ograničenja treba da se posebno odnose na shvaćanje pojma nepredvidivosti i izvanrednosti okolnosti koje se moraju promijeniti, kao i da se radi o takvim okolnostima koje u znatnoj mjeri dovode do otežanja ispunjenja obaveze jedne ugovorne strane.

Institut izmjene odnosno raskida ugovora zbog promijenjenih okolnosti tako se pokazuje kao teorijski koncept koji određuje granice vezanosti ugovorom, odnosno usklađuje apsolutno opravdano insistiranje na poštovanju načela *pacta sunt servanda* sa načelima pravičnosti, savjesnosti i poštenja i načela jednake vrijednosti uzajamnih davanja.

Međutim ova načela mogu dovesti do proizvoljnih rješenja koja mogu narušiti pravnu sigurnost u ugovornom pravu te je izvršena konkretizacija sadržine promijenjenih okolnosti kroz odgovarajuću pravnu regulativu.

LITERATURA

1. Babić Ilija, Leksikon obligacionog prava, Nomos, Beograd, 2001.
2. Đurović Radomir, Zakon o obligacionim odnosima sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o ugovorima o međunarodnoj prodaji robe, Opštim uzansama za promet robom, Konvencijom o međunarodnom finansijskom lizingu, Konvencijom o međunarodnom faktoringu, Međunarodnim pravilima za tumačenje trgovinskih termina i Registrom pojmova, Savremena administracija, Beograd, 2003.
3. Loza Bogdan, Obligaciono pravo, Opšti dio, Dom štampe, Sarajevo 1978.
4. Nikolić L. Đorđe, Obligaciono pravo, Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, BIG štampa, Beograd, 2007.
5. Pavelin Branko, Clausula rebus sic stantibus, Naša zakonitost, F. 2, Zagreb, 1980.
6. Perović Slobodan, Obligaciono pravo, Knjiga prva, Beograd, 1980.
7. Perović Slobodan, Raskid ugovora zbog promijenjenih okolnosti i načelo pravne sigurnosti, Naučni pregled, Beograd, 1974.
8. Radišić Jakov, Obligaciono pravo, Opšti dio, Nomos, Beograd, 2004.
9. Šmalcelj Želimir, Dijelovanje izmijenjenih okolnosti na obligatorne ugovore, Naša zakonitost, Zagreb, F 2/1966.
10. Šmalcelj Želimir, Dijelovanje izmijenjenih okolnosti na obligatorne ugovore, Naša zakonitost, Zagreb, br. 3, 1966.
11. Šulejić Predrag, Pravo i privreda, Udruženje pravnika u privredi SR Jugoslavije, Beograd, br. 7-8/1995.
12. www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/portrait.pdf
13. www.prafak.ni.ac.rs/files/nast_mat/Nova%20pitanja%20iz%20Obligacija%20-%20dodatak.pdf
14. www.ruessmann.jura.uni-sb.de/BiH-Project/Data/Obligacije%2016.06.03.pdf
15. www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm
16. www.vrhovnisudrs.com/download/sudska_praksa_gradjansko/02/Rev02-0241.pdf
17. Zakon o obligacionim odnosima, „Službeni list SFRJ“, broj 27/78 i „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 17/93 i 74/04

